М.П. Драгоманова / В.В. Копєйчиков (ред.). – К.: Юрінком, 1997. - 317 с., С. 177.
5. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. - 656 с.
6. *Усатий Г.О.* Кримінально-правовий компроміс: Монографія. – К.:, Атіка, 2001. – 128 с., С. 81.
7. *Баулін Ю.В.* Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атака, 2004. – 296 с., С. 88.
8. Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 36, с. 182, 278.

Заіка Ю. О.,
начальник кафедри цивільного права і процесу
НАВС, доктор юридичних наук, професор

РЕФОРМУВАННЯ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Становище особи в будь-якому суспільстві залежить від оптимального співвідношення особистих прав і інтересів громадянина, окремих громадян та суспільства в цілому. Спадкове право посідає особливе місце у системі цивільного права. Можливість визначити долю майна на випадок смерті – є однією із найважливіших гарантій стабільності відносин приватної власності. Спадкування, як і будь-який інший соціальний феномен, виконує не лише покладені на нього суспільно-корисні функції. Принципове значення для будь-якого суспільства має конкретне вирішення питання про участь громадян у справедливому розподілі майнових благ і про долю таких благ після їх смерті.

Належне правове регулювання спадкових відносин полягає у створенні такої системи цивільно-правових норм, яка б передбачала:

- можливість успадкування майна взагалі;
- ретельну регламентацію порядку реалізації громадянами права на розпорядження майном на випадок смерті;
- порядок здійснення громадянами права на спадкування;
- способи та межі захисту порушених спадкових прав.

Держава повинна створити таку систему цивільно-правових засобів, які б гарантували кожній фізичній особі право вільно розпоряджатися своїм майном на випадок смерті і право вільно набувати чи відмовлятися від спадщини. Основними напрямками реформи спадкового права повинні стати наступні.

1. Спадкування за законом. Спадкування за законом має місце у випадках, коли заповідач не скористався своїм правом і не визначив долю свого майна у заповіті або останній є юридично нікчемним. В цьому випадку коло спадкоємців визначає законодавець. У чинному законодавстві черговість закликання до спадщини залежить від ступеня родинності і в цілому не викликає заперечень. Водночас, існування в законодавстві терміну оціночного за своїм характером – «член сім'ї» (спадкоємець четвертої черги, викликає сумнів. В законодавстві відсутнє уніфіковане визначення «член сім'ї». Своє бачення цього поняття пропонує не лише спадкове законодавство, а і сімейне,

житлове, страхове, податкове, деліктне та інші підгалузі законодавства. Не вирізняється єдністю і судова практика за цією категорію справ.

До п'ятої черги спадкоємців за законом віднесені утриманці померлого, тобто, непрацездатні особи, які перебували на утриманні спадкодавця не менше п'яти років. Ця категорія осіб практично усунута від спадкування, оскільки надія отримати спадщину в п'яту чергу є досить примарно. Проте, спадкодавець за життя однозначно висловив своє ставлення до таких осіб, надаючи постійну допомогу, яка була для них основним джерелом існування. Позбавити таких осіб утримання – означає спотворити волю спадкодавця.

До шостої черги спадкоємців віднесені "інші родичі спадкодавця до шостого ступеню спорідненості включно". А чи здогадається пересічний громадянин, що в даному випадку йдеться про троюрідних братів, дітей двоюрідних племінників, двоюрідних праправнуків? Є рація у відповідній нормі Цивільному кодексу України перерахувати таких спадкоємців.

Щоб довести нотаріусу існування родинних зв'язків по жіночій лінії (троюрідна сестра) спадкоємець повинен надати дванадцять свідоцтв про смерть, народження, шлюб і це за умови, що ніхто із жінок (спадкоємець, мати, бабуся, двоюрідна бабуся, двоюрідна тітка, троюрідна сестра) не розривав і не укладав нового шлюбу. Чи має можливість такий спадкоємець протягом встановленого шестимісячного терміну довести своє право на спадщину за умови, що нікого із згаданих родичів вже немає в живих ?

2. Спадщина. Серед об'єктів спадкового правонаступництва особливе місце посідає домашнє майно. В силу вікових традиції той із спадкоємців, який проживав із спадкодавцем, доглядав його, успадковував домашні речі. За чинним законодавством предмети звичайної домашньої обстановки переходять у загальну спадкову масу і успадковуються на загальних підставах. Тобто, сестра, яка доглядала батьків у селі, повинна сплатити своєму брату з міста, вартість побутової техніки, меблів, посуду, яким вона користувалася разом із спадкодавцем. Такий поділ майна не можна вважати обґрунтованим і справедливим. Речам домашнього вжитку повинен бути наданий спеціальний правовий режим.

3. Спадкування за заповітом. Коло спадкоємців за законом, можна змінити, склавши заповіт. Єдине, що може обмежити свободу заповіту – це права обов'язкових спадкоємців, яким незалежно від його змісту законодавець певну частку спадкового майна. Інститут обов'язкових спадкоємців існує у всіх цивілізованих країнах. Держава охороняє права неповнолітніх, непрацездатних дітей, подружжя батьків. Водночас, до кола обов'язкових спадкоємців не потрапили утриманці померлого.

В законодавстві передбачена можливість складання, так званого, "секретного" заповіту, тобто заповіту із змістом якого ніхто, окрім заповідача не знайомиться. Яка правова природа такого правочину? Що посвідчує нотаріус в цьому випадку? Лише ту обставину, що певна особа в певний час передає заклеєний конверт. То чи можна вважати такі дії нотаріуса посвідченням заповіту? На нашу думку, тут йдеться про надання нотаріальної послуги, суто технічного характеру, передбаченої Законом України " Про нотаріат" – зберігання документів.

Ще одне із нововведень, яке не було відомо вітчизняному законодавцю, це можливість подружжя скласти *спільний заповіт*. Після смерті одного із

подружжя, його частка у спільному майні переходить до іншого подружжя, і вже після його смерті – до осіб, визначених в спільному заповіті як спадкоємців. Подружжя, яке пережило, позбавлене право розпоряджатися майном, яке було заповідано іншій особі, оскільки відмовитися від спільного заповіту можна лише "за життя чоловіка та дружини". Таке положення суперечить принципу спадкового права – принципу свободи заповіту, який передбачає можливість скасування заповіту заповідачем в будь-який час .

Розвиток спадкового права в новітній період свідчить про певну позитивний поступ законодавства: розширюється коло спадкоємців та об'єктів спадкового правонаступництва, гарантується принцип свободи заповіту. Проте, історія спадкового права свідчить про те, що не можуть існувати правові норми, які суперечать природі людини.

Колодій А. М.,
начальник кафедри конституційного та
міжнародного права НАВС, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрН України

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ще в 1989 р. в одному з найбільш авторитетних теоретичних видань колишнього СРСР журналі «Советское государство и право» з'явилася рубрика «Правова реформа. Законопроектні роботи». У наступному році до неї додалася рубрика «Конституційна реформа». Наприкінці того ж року у Москві відбулася Всесоюзна науково-практична конференція на тему «Формування соціалістичної правової держави», на якій була заслухана доповідь тодішнього Міністра юстиції СРСР В. Ф. Яковлєва «Правова реформа: тенденції і перспективи».

На даний момент в Україні здійснюється конституційна реформа. Її основним джерелом і головним завданням є реформування конституційного ладу держави. Як відомо, ще в 1997 р. в Інституті законодавства Верховної Ради України була розроблена Концепція державно-правової реформи в Україні, схвалена в листопаді 1997 р. на Всеукраїнській науково-практичній конференції, а пізніше - Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики.

У шеститомній «Юридичній енциклопедії» реформа загалом тлумачиться, як «... процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур, тощо. Реформи, як правило модернізують і змінюють форму та зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад»[1].

Виходячи із вищевикладеного можна стверджувати, що *сучасна*

[1] - Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : „Укр. енцикл.", 1998 – Т. 5 : П – С. – 2003. – С. 303.